

Kunskap och rättsligt beslutsfattande

Av Johan Hirschfeldt

Upptakt

Att använda bästa möjliga kunskap som underlag för beslut är idealet. När besluten ska fattas gäller det dock i praktiken ofta att hantera osäkerhet, risk och kunskapsluckor.

Detta är ett generellt samhällsproblem. Hur ser det ut när det gäller juridiken? Här kommer ämnet behandlas på en mer principiell nivå där frågan om de regler och principer som tillämpas för att säkra att korrekt kunskap används inom rättsområdet. Man kan säga att det handlar om kvalitetssäkrande rättsliga restriktioner av olika slag. I vilken mån är de mera generellt giltiga eller relevanta för att kvalitetssäkra även för administrativt eller policyinriktat beslutsfattande? I vilken mån är de typiska och exklusiva just för rättsskipningen? Att systematiskt förteckna den här typen av restriktioner av direkt eller indirekt betydelse för kunskapssökande kan ha intresse även för de bidrag till denna bok som gäller de andra policyområdena.

En fallbaserad undersökning av "best practice" skulle ge konkretion men kan här inte presenteras. Först tas frågan om lagstiftning och kunskap helt kort. Därefter behandlas frågan om kunskap och rättstillämpning mer ingående.

Om lagstiftning och kunskap

Arbetet med att *förbereda* ny lagstiftning har i många avseenden likheter med reformarbete i stort men innehåller också specifika juridiskt-tekniska aspekter.

Det handlar här om att hålla hög kvalitet i utredningsarbetet. Traditionellt sker kvalitetssäkringen i väl sammanfatta kommittéer ledda av eller med stöd av experter. Ibland förbereds förslagen på ett snabbare och mer anonymt sätt genom så kallade departementspromemorior. Någon diskussion om utredningsväsendets generella kvalitet ska inte föras här. Det räcker med en grundläggande formell synpunkt. Kvalitetskravet är faktiskt förankrat i vår konstitution och intar där en framskjuten plats. I 1 kap. regeringsformen (RF), som enligt sin rubrik gäller statsskickets grunder, finns i 9 § en bestämmelse som lägger fast ett objektivitetskrav:

Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsuppgifter ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttäcka saklighet och opartiskhet.

Bestämmelsen gäller naturligtvis även alla de personer som i olika egenskaper getts uppdraget att vara verksamma i det offentliga utredningsväsendet. Det betyder att också kommittéer och

utredningsmän står under tillsyn av JO och JK. Också konstitutionsutskottet uppmärksammar ibland förhållandena inom kommittéväsendet.¹

Utredningsförslag till ny lagstiftning ska sedan gå igenom en granskning innan det kan leda till proposition. Denna granskning sker vanligen genom s.k. remissbehandling där yttranden från en bred krets offentliga och privata institutioner med kunskaper och intressen på det aktuella området åläggs eller ges tillfälle att yttra sig. För de offentliga organ som då yttrar sig gäller förstås även här objektivitetskravet i 1 kap. 9 § RF.

I regeringsformen finns dock även en annan bestämmelse som är av betydelse för att säkra ett kvalitetskrav när det gäller båda dessa faser i förberedelsearbetet. Det är regeln om det s.k. beredningskravet i 7 kap. 2 § RF som lyder:

”Vid beredningen av regeringsärende ska behövliga upplysningar och yttranden inhämtas från berörda myndigheter. Upplysningar och yttranden ska också i den omfattning som behövs inhämtas från kommuner. Även sammanslutningar och enskilda ska i den omfattning som behövs ges möjlighet att yttra sig.”

Det är regeringen som ansvarar för att beredningskravet iakttas. I konstitutionsutskottets granskning av regeringen (se 13 kap. 1 och 2 §§ RF) följs också detta. Brister i beredningen uppmärksammas ibland också i Lagrådets granskning av lagförslag.²

Den vetenskapliga expertisens roll och ansvar i det offentliga utredningsväsendet är en stor fråga som här inte kan behandlas. Från juristens perspektiv handlar kvalitetssäkringen främst om lagtekniken i vid mening. Det rör beskrivningen av lagens allmänna syfte samt både lagtextens och förarbetenas rättsliga och tekniska kvalitet och dess utformning med tanke på hur lagen ska tillämpas och begripas.

Lagrådet har här en viktig roll som det är värt att stanna upp inför. Det är intressant att notera att det, numera sedan grundlagsändringarna 2010, till skillnad från tidigare råder stor politisk enighet om värdet med den föregående granskning av lagförslag som görs i Lagrådet, se 8 kap. 20 – 22 §§ RF. Granskning är oftast rent lagteknisk men gäller även ”om förslaget är utformat så att lagen kan antas tillgodose de syften som har angetts” och ”vilka problem som kan uppstå vid tillämpningen”.³ Lagrådet kritiserar ibland brister i beredningen men avhåller sig oftast från att gå in på sådant som rör konsekvensanalys och kunskapsunderlag. Ett exempel på att så dock kan ske är ett ärende om lagstiftning om skatt på flygbränsle från år 2006. Där skrev Lagrådet:

Enligt 8 kap. 18 § regeringsformen skall Lagrådets granskning avse bl.a. om förslaget är så utformat att det kan antas tillgodose angivna syften. En viktig

förutsättning för en sådan granskning är att konsekvensanalyser är redovisade i det remitterade förslaget.

Enligt Lagrådets mening redovisas inte någon acceptabel konsekvensanalys i remissen. Lagrådets intryck är att flygskatten tillgrips som en mer eller mindre provisorisk åtgärd i avvaktan på att från miljöskyddssynpunkt förmodade mera effektiva alternativ, som att inlemma flyget i systemet med utsläppsrätter eller att införa skatt på flygbränsle, närmare utreds.

Det remitterade förslaget bygger på antagandet att flygskatten skall leda till en dämpning av den förväntade ökningen av antalet flygresenärer, vilket beräknas ge miljöfördelar. En närmare beskrivning av sådana eventuella miljöfördelar synes saknas. Inte heller beskrivs hur förslaget kan komma att påverka andra transportslag och miljöeffekter av en sådan påverkan. Konsekvenser av annat slag, t.ex. effekter för konkurrensutsatta flygplatser, redovisas knappast, trots att en sådan analys borde varit möjlig med utgångspunkt i erfarenheter av liknande typer av skatter som tidigare tagits ut, exempelvis den s.k. charterskatten. Sådana brister i underlaget har också påpekats av ett stort antal remissinstanser.

Intressant att notera är att Lagrådet, som ju består av aktiva eller f.d. ledamöter i de högsta domstolarna också kan förordna "en person med särskilda fackkunskaper att som sakkunnig hjälpa avdelningen vid behandlingen av ett ärende". Bestämmelsen tillämpas dock i praktiken inte. Det är nog ett uttryck för Lagrådets restriktiva syn på sin ansvarsuppgift som väl bygger på tanken att fackexperterna hör hemma tidigare i beredningsprocessen.⁴

Betydelse av hur kunskapskravet iakttagits i lagstiftningsarbetet belyses också vid tillämpningen av den lagstiftning som antagits och *trätt i kraft*. Något ska sägas om det.

En allmän iakttagelse är att domstolarna i sin rättstillämpning söker svar så enkelt och arbetsbesparande som möjligt. Står det något om hur verkligheten är beskaffad i förarbetena till lagstiftningen så kan man hänvisa man dit i stället för till bakomliggande vetenskapliga rön. Man går alltså som regel till sekundärkällan (som ju är en s.k. rättskälla; se om dessa vidare i det följande) och inte till primärkällan.⁵ Ett exempel är ett uttalande i NJA 1995 s. 89 där Högsta domstolen anför: "De anabola steroidernas verkningsätt – äggvitenybildande – tyder dock *enligt propositionen* (min kurs.) på att de på ett allvarligt sätt kan rubba kroppens normala funktioner".

Domstolarna läser och utgår alltså så långt det går från förarbetena snarare än direkt från vetenskapliga rön. Det är i och för sig inget konstigt med detta utan det är arbetseffektivt. Helt problemfritt är det dock inte. Är förarbetena av dålig kvalitet är det farligt. Det kan i ett prejudikatbaserat system naturligtvis också bli en sorts rundgång där domstolen hänvisar till sig själv som i NJA 1997 s. 523:

Amfetamin är ett centralstimulerande preparat som i fråga om giftighet är jämförbart med kokain. Användning av preparatet är förenad med

risker för mycket allvarliga skadeverkningar i skilda hänseenden (se NJA 1983 s. 754).

I rättstillämpningen prövas ett enskilt fall mot lagstiftningen. Där testas lagstiftningens kvalitet, men detta måste ju också ske på generell nivå. Det sker i rättsvetenskapen och genom utvärdering och granskning hos myndigheter, i utredningsväsendet och av tillsynsorgan som JO och JK.

Domstolarna själva, som på sätt och vis ligger närmare kunskapen, har inte denna roll utan har fokus på det enskilda fallet och, vad gäller de högsta instanserna, prejudikatbildningen. Kunskapen hos de högsta insatserna används förstås genom att ledamöterna periodvis tjänstgör i Lagrådet och ofta ges utredningsuppdrag men dessa domstolars ledamöter har med vissa undantag inte i uppgift att som remissinstanser yttra sig i lagstiftningsärenden.

Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen (tidigare kallad Regeringsrätten) beslutar prejudicerande domar i något **hundra**tal fall per år. Men ledamöterna läser varje år i samband med beslut att inte ge prövningstillstånd massor av underrättsdomar från hela landet. I mellaninstanserna är underlaget än större.

En idé värd diskussion är om inte detta erfarenhetsunderlag skulle kunna tas tillvara mera systematiskt än vad som nu sker. Man skulle kunna ha en stående laggranskningsmyndighet (typ Lagrådet) som bestod av erfarna domare eller f.d. domare (typ lagrådsledamöter), som *med stöd av själv utvald expertis* gör generella utvärderingar av hur en viss lagstiftning slår, speglar i rättstillämpningen hos domstolarna. Fokus skulle alltså här ligga mera på lagstiftningen än på rättstillämpningen. Lagrådet arbetar mera ad hoc i ärende för ärende och som sagt utan experter. Här skulle arbetet bli mer systematiskt. Vi har tidigare i historien haft stående lagberedningar. De arbetade på regeringens direktiv. Här är tanken mer i banor av en självständig funktion inom domstolsväsendet som själv väljer sina uppgifter – ett sorts lagutvärderingsråd med initiativrätt.

Annars får vi nöja oss med en medverkan i generellt utvärderingsarbete från domstolarna sida. Underlaget blir då rättsfall, remissyttranden och arbete utfört av utredande domare inom ramen för det ordinarie utredningsväsendet.

Om rättstillämpning och kunskap

Utgångspunkter

Både domaren och vetenskapsmannen kan säga: jag vet inte. Men vetenskapsmannen kan lämna frågan öppen, ställa den på framtiden, medan domaren måste avgöra målet.⁶ Det är med

andra ord skillnad mellan vetenskapsmannens fritt valda arbete - förstås med en korrekt metodlära - och domarens tvång att fatta beslut och detta i ett slutet och reglerat system. Det är också en skillnad mellan målstyrda och normstyrda beslutsprocesser. Domaren måste skilja det enskilda fallet ifrån sig genom ett beslut. Beslutstvånget brukar framhållas som ett särmärke just för domstolarnas verksamhet men gäller också på betydande områden i förvaltningsmyndigheternas handläggning av enskilda ärenden.⁷ Beslutsfattandet sker alltså i ett tvångsläge där domaren är bunden av parternas yrkanden och grunder. En viss frigörelse från tvånget kan ske genom domarens materiella processledning (i förvaltningsprocessen talar man här i stället om domstolens utredningsskyldighet) och i fråga om dispositiva tvistemål (civilmål utom familjemålen) genom incitament till förlikning.⁸

Det finns anledning att redan här som utgångspunkt kort ange några ytterligare karaktäristika för just domstolarnas beslutsfattande. Ett belysande men inte okontroversiellt schema om detta har gjorts av professorn i processrätt Per-Olof Bolding, som för cirka 30 år sedan skrev:⁹

Det framstår i allmänhet som viktigt att beslutet är

- väl förenligt med lag, rättspraxis, lagförarbeten och/eller doktrin
- grundat på en formellt oantastlig, omsorgsfull och allsidig utredning -
-
- ägnat att inge respekt (även om ändring sker) vid ev. prövning i högre rätt
- lämpat som förebild för framtida rättsliga avgöranden
- intresseväckande från teoretisk synpunkt (t ex om det blir nämnt i en rättsfallsöversikt)
- förenligt med önskemålet om allmänhetens aktning för domstolen

Det framstår i allmänhet som mindre viktigt om beslutet är

- politiskt lämpligt (exempelvis från företagar- eller konsumentsynpunkt)
- nationalekonomiskt försvarbart
- godtagbart från företagsekonomisk synpunkt
- rimligt från arbetsmarknadsmässig synpunkt
- begripligt för allmänheten
- hänsynfullt såvitt gäller de närmast berörda
- ägnat att tillgodose individuella (exempelvis humanitära eller privatekonomiska) intressen

– konstruktivt med avseende på parternas framtida relationer

Schemat lades fram vid ett seminarium för länge sedan för diskussionens skull och framstår som mycket tillspetsat. Perspektiven och kraven har nu förändrats mycket. Genom internationella konventioner, EU-medlemskapet och ny lagstiftning har domstolarna getts nya och vidare uppgifter i vårt samhälle. Många av dessa uppgifter låg tidigare hos regeringen eller förvaltningsmyndigheterna som i hög grad hade att ta sådana hänsyn i sitt beslutfattande som i schemat bedömts som mindre viktiga. Det förrättsligande, eller med andra ord den juridifiering, som sedan dess ägt genom ökad domstolsprövning, ramlagstiftning och i anledning av EU-medlemskapet har medfört en radikalt förändrad situation.

Samtidigt säger schemat oss fortfarande något om vilka principiella betingelser domstolar är avsedda att arbeta under. Fokus ligger på det enskilda målet. Det är just den tvisten som ska slitas. Detta ska ske utan sidoblickar och på ett konsekvensneutralt sätt.

Det nu sagda gör att det blir än viktigare att just den relevanta kunskapen förs in i det enskilda målet och det i kvalitetssäkrande former.

En första fråga är då: Hur ska domaren göra då när han/hon inte vet? Ett formellt svar är att då använder domaren en *rättsregel* som gäller just för situationen där kunskapen är otillräcklig. Det är regler om processledning och bevisning. Sådana regler kan vara olika utformade för olika typer av mål. Men det räcker inte med detta. Fakta måste föras in under abstraktionens rättsregler och detta under i lag strikt bestämda former enligt procedurregler som finns främst i rättegångsbalken och förvaltningsprocesslagen men också i speciallagstiftning på olika områden.

Juridiken är en normativ vetenskap och det har sagts, möjligen något tillspetsat, att reglerna inte speglar naturlagar eller empiriskt vetenskapliga observationer.¹⁰ Domstolarna ska tillämpa lagar och rätta sig efter prejudikat. Rättskällorna har traditionellt i Sverige ansetts vara fem och dessa ska i rättstillämpningen beaktas i en viss ordning.

Det råder inom rättsvetenskapen rätt god samsyn om att ordningen mellan rättskällorna är: lag, praxis, förarbetsuttalanden, handelsbruk och annan sedvänja samt juridisk doktrin. Tidigare har förarbetsuttalanden ibland placerats före praxis.

Utomjuridisk vetenskap är alltså inte någon rättskälla i det här schemat. Med denna uppfattning faller också de s.k. juridiska

hjälpvetenskaperna (rättspsykiatri, rättsmedicin, kriminalteknisk forskning) utanför rättskällebegreppet.

Men juridiken förändras och innehåller alltmer öppna regler, ramstadganden som anger målsättningar och kräver intresseavvägningar. De frågor som förs under domstolarnas prövning blir allt fler och alltmer tekniskt komplexa, t.ex. på miljö- och det infrastrukturella området. Vetenskapliga rön får härmed ofta ökad betydelse för både lagreglernas utformning och rättstillämpningen. Ytterst är det dock då domstolarna som inom ramen för rättstillämpningen bedömer vilken tyngd som vetenskapens slutsatser och resonemang kan tillmätas.¹¹

Det finns viktiga skillnader mellan juridik och till exempel naturvetenskap. Beviskraven är olika och fyller olika syften, i juridik och naturvetenskap. Detta har av en forskare uttryckts så, att om naturvetenskapen uppställer ett högre beviskrav än juridiken så innebär inte den omständigheten att något inte är naturvetenskapligt bevisat automatiskt att det inte heller är juridiskt bevisat. Och vice versa. Om juridiken i stället uppställer ett högre beviskrav än naturvetenskapen så innebär inte den omständigheten att något är naturvetenskapligt bevisat automatiskt att det också är juridiskt bevisat. Föremålen (egenskaper, relationer, händelser, förhållanden) bedöms enligt olika kriterier, till exempel juridikens begrepp uppsåt, oaktsamhet. T.ex. saknar entiteten oaktsamhet direkt motsvarighet i naturvetenskapen.¹²

Juridiken och vetenskapen ställer således olika frågor om världen, söker olika svar och drar olika slutsatser. Det kan bli kollisioner och frustrationer för sakkunniga experter: Varför frågar ni i domstolarna oss vad vi anser när ni sedan inte bryr er om det när ni dömer?¹³

Slutsatsen är att det finns en lucka här. Är det nödvändigt, är det bra eller dåligt? En rättsvetenskaplig forskare som nu studerar frågan och då särskilt kring skillnader i bedömningen av kausalsamband har som tes för sitt nu pågående arbete framkastat utgångspunkt att juridiska värderingar bör ha företräde framför naturvetenskapliga när användningsområdet för kunskapen är juridiskt.¹⁴

Domstolarna är alltså inte några fritt kunskapssökande organ. De är en särskild funktion för att lösa instämnda enskilda tvister samt pröva väckta åtal i brottmål och det i särskilda former. De tar emot och värderar kunskap och annan information, initierar i viss mycket begränsad utsträckning eget kunskapsinhämtande och använder eget kunnande allt i bundna former och inom den ålagda funktionen.

Det finns dock en viktig likhet med vetenskapligt arbete. Domstolarnas kunskapsinhämtande och värdering av kunskaper sker vidare under stark öppenhet, även om vi utomstående inte får del av detaljerna i t.ex. ett rättspsykiatriskt utlåtande och domstolarnas domskäl ibland kan vara väl torftiga. Både partsinlagor, övrig utredningsdokumentation, förhandlingen och besluten är öppettillgängliga. Besluten kan omprövas i en instansordning. Härmed är kontrollmöjligheterna goda. Men det finns också i domaryrket, liksom t.ex. i läkarnas yrke, "tyst kunskap" eller "beprovad erfarenhet" som kan vara svår att förklara för utomstående och därmed undandrar sig deras närmare bedömning. [Det är viktigt att domaren i domskälen söker redovisa sin bevisvärdering öppet och detaljerat. Bristande ambition och slentrian kan annars här](#) inrymma en fara från legitimitetssynpunkt.

En rättshistorisk utflykt¹⁵

Vi har domstolar för att de i enskilda fall ska "producera" rättvisa i rättssäkra former. Betyder det att de alltid ska ge oss sanningen? Nej, faktiskt inte alltid eller till varje pris. Detta är en dyrköpt och djup mänsklig erfarenhet som under en lång utveckling vuxit fram i våra samhällen.

Att ha till uppgift att utröna sanningen och skipa rättvisa kan vara en riskabel uppgift.

Vem ska utföra den farliga uppgiften? Vad händer, vilka blir konsekvenserna, om det blir fel? Vad händer dem som drabbats av beslutet? Vad händer den som fattat beslutet? Hur fördelas ansvaret för systemet generellt och för hanteringen av de enskilda fallen? Hur upprätthålls tilliten till verksamheten och ytterst till domstolarna som sådana?

Detta är några av de eviga frågorna kring makt och rätt.

Hur ska samhället slita tvister och bestraffa dem som förbryter sig mot samhällsordningen? Hur ska den mekanismen kunna vara både effektiv och rättsäker och därmed en legitim verksamhet? Hur ska man se på formaliteterna? Är de på gott eller ont?

Det kan erinras om hur uppgiften att skipa rätt tidigt i historien inte kan skiljas från religiösa och magiska ritualer. Genom att avlägga ed kunde edgärdsmän stödja en misstänkt och dennes ed. Därmed kunde den misstänkte också frikännas. Klanjustis kanske man kan kalla det. Dömandet sköttes på tinget av folket med jury eller nämnd, som först fungerade som ett bevismedel och sedan flyttade in i domstolen. Denna fick därmed lekmannainslag antingen som jury för bevisvärderingen eller som nämnden som tillsammans med yrkesdomaren utövade hela den dömande uppgiften. Domstolsprocessen kom dock i Europa varefter

alltmera ledas av företrädare för en särskild privilegierad och högt utbildad klass, juristdomarna.

Domstolarna under tidigare skeden använde länge, och när inget annat återstod för att avgöra målet, s.k. gudsdom (där den misstänkte ställdes på prov med glödande järn eller kol eller för häxmisstänkta vattenprovet etc). I stället för att en gud avgjorde skulle vi väl säga att det var organiserad och förutsägbar ritual som styrde som oftast gav fällande utslag i en process som snarare präglades av maktutövning genom terror än sanningssökande.

Tortyr och annat inkvisitoriskt tvång användes för att "säkra och stärka bevisning". Ibland fick avgörandet bero på framtiden, kanske den misstänkte om han sattes på bekännelse skulle ångra sig och erkänna. Att vid tvivel ställa ett avgörande på framtiden var en möjlighet för domstolen ännu under 1800-talet i svensk processrätt. Den möjligheten användes t.ex. i brottmålet mot Carl Jonas Love Almqvist.¹⁶

Kunskapssökandet i äldre tiders process har alltså varit ytterst formaliserat och gett ett svagt skydd mot övergrepp som i sin tur grundades på vantro.

Men det byggdes varefter också upp skyddsregler i processen.

En intressant aspekt är att dessa kunde gälla snarare domarna själva än brottsmisstänkta. Att döma var en farlig verksamhet för den som utövade den. Förbudet att döda var i princip förankrat i religiösa bud men var inte undantagslöst. Det gällde inte fiender och missdådare. Dödsstraffet hade en religiös motivering såsom i tio guds bud. Den domare som dömde till någon till döden ansågs därmed döma en "gudsdom". Visade det sig senare att den dödsdömde varit oskyldig var det inte guds fel utan då ansågs att domaren själv hade "dömt sig till döden", dvs. förskrivit sig till helvetet och alla dess kval.

I modern straffprocess finns det en allmänt känd och ofta åberopad säkerhetsmarginal i systemet som består i att "det ska stå klart bortom rimligt tvivel" att en person är skyldig till ett brott. Detta är en princip som utvecklades redan på medeltiden. Det paradoxala är dock att principen då infördes till skydd inte för den åtalade utan för rättens ledamöter. De skulle kunna fria en åtalad med en god argumentation och därmed förhindra felaktiga domslut som skulle förskriva dem till den yttersta domen. Det gällde ju att få människor att våga sitta i juryn. Den civilisering av straffrätten och en ökad rättssäkerhet som denna princip kan sägas ge uttryck för är alltså en indirekt effekt av ett skydd inrättat i annat syfte.¹⁷

Man var medveten om riskerna med tortyr och för felaktiga domslut. Flera regler i förfarandet som ökade rättsäkerheten

fördes in av de lärda inkvisitionsdomstolarna som lagförde kättare och häxor. Kravet på att ge den anklagade rätt att yttra sig över anklagelsen som skriftligen överlämnades före domstolsförhandlingen, att ha ett av domstolen bekostat rättsligt ombud för sitt försvar och att få kalla in vittnen, vars resor rätten bekostade, är exempel på skyddsregler som är belagda från Norditalien i början av 1600-talet.¹⁸ Sådana regler blir av central betydelse i den moderna rättsstatens processrätt.

Fram till upplysningstiden användes i Europa dock i huvudsak mycket formaliserade metoder för att leta fram sanningen i målen hos domstolarna. Det var den s.k. legala bevisteorin som gällde. Varken bevisföring eller bevisvärdering var fri. För fullt bevis krävdes två samstämmiga vittnen. Indiciebevisning om sannolikheter tilläts inte. Här gällde alltså vissa abstrakta principer.

Skälet till detta är kanske att det med dessa formaliteter gjorde det lätt att kontrollera vad domstolen gjorde och ett visst skydd för den enskilde utvecklades. Man litade inte på domarens fria omdöme. Detta kommer till uttryck i Montesquieus berömda uttalande om domaren som har att uttala lagens bud, inget annat.¹⁹ Man bör för övrigt inte glömma bort att Montesquieus berömda tredelning av makten alltså också syftade till en åtstramning av domstolarnas uppgifter.

Sedan utvecklas dock varefter den s.k. fria bevisprövningens princip. Efter tyskt inflytande började man i Sverige under andra halvan av 1800-talet att tillåta indiciebevisning också i grova brottmål.

Principen om fri bevisprövning gäller idag. En tanke med detta är att härmed ska en hög grad av sannolikhet säkras för att domstolarnas avgöranden ska vara i enlighet med sanning och beprövad erfarenhet kan man väl säga.

Med denna utveckling följer att det kan sägas att det alltmer tydliggjorts att domstolarnas verksamhet måste präglas alltmer av kunskaper om verkligheten. Men också här kommer ett krav på kvalitetssäkring in.

Men det finns rättssäkerhetsskäl som gör att principen om fri bevisning ges vissa begränsningar. Detta är särskilt tydligt i den angloamerikanska rättsordningen, som vi ser formalistiska prov av på TV. Som strax kommer framgå finns, trots stora skillnader, en del liknande inslag i svensk processrätt.

En annan sak att här ta upp i ett utvecklingsperspektiv gäller domstolsorganisationen. Den blev varefter alltmer uppsplittrad. Med Axel Oxenstiernas reformer följde en ordning med specialiserade beslutsorgan med domstolsliknande uppgifter, t.ex. för bergsbruk och handel. Kyrkan och universiteten hade sin egen

rättsordning. I privilegiesamhället fanns specialforum direkt i hovrätt för adeln etc. Denna ordning hade säkert fördelen att den kunde gagna specialkunnandet inom resp. instans. Men systemet blev oöverskådligt och svårkontrollerat. I det tidigare 1800-talet liberala program ingick avskaffandet av korporationer och specialforum och en övergång till en enhetlig allmän domstolsorganisation. En av den tidens viktigaste ideologiska debatter handlade om just detta. Det är striden mellan den unge liberale juristen Johan Gabriel Richert och den då ännu konservativa Erik Gustaf Geijer.²⁰ Det är också under 1800-talet som privilegiesystemet faller samman och ett kraftfullt reformarbete med att förenhetliga domstolssystemet äger rum. Ett slutresultat av detta kan sägas vara inrättandet av Regeringsrätten år 1909. Avvägningen mellan specialdomstolar, specialistdömande och allmänna domstolar är sedan fortsatt en fråga som ägnas uppmärksamhet och jag återkommer till den.

Domstolarna har steg för steg utvecklats till att vara en sofistikerad ordning för att hantera osäkerhet. Det är ett slutet och mycket formbundet system. Det finns goda skäl för det. Det gäller att nå sanning och rättvisa och att upprätthålla rättssäkerhet. Formerna för kunskapssökandet är därvid ett centralt tema.

Rättsäkerhetsgarantierna i processrätten kan sätta gränser för sanningssökandet

Domstolar inrättas för att "producera rättvisa". Men verksamheten kan inte bygga på idealet att man alltid ska uppnå absolut sanning och rättvisa. Sanningssökandet kan inte drivas till varje pris. Mot värdet rättvisa står också andra värden som samhällsordningen vill skydda.

Det finns gränser för sanningssökandet i domstol. Formerna är viktiga. De skiljer sig för olika processtyper. Allt material är inte relevant. Det mest uppenbara exemplet: Kunskap som vunnits med användning av tortyr har inget i domstolarnas rättstillämpning att göra.

Bevisning som staten kommit åt på ett olagligt sätt får inte läggas till grund för ett avgörande. T.ex. får överskottsinformation från hemlig teleavlyssning för misstanke om visst allvarligt brott inte användas för att utreda mindre allvarliga brott, 27 kap. 23 a § RB. Vittnesmål från anonyma vittnen kan inte användas som det avgörande beviset. Prov som tagits av på felaktigt sätt (av fel person eller med fel teknik) kan komma att exkluderas, bevis som kommit fram genom brottsprovokation som myndigheterna stått för får inte användas. Här står alltså olika värden mot varandra. Det kan finnas faktisk kunskap i form av bevisning framlagda i ett mål som domstolen av rättssäkerhetsskäl ibland avvisar som

otillåten bevisning och ibland prövar men inte lägger till grund för en fällande dom i brottmål.

Genomslaget för principen om fri bevisprövning är stor men inte obegränsad. Rättssäkerhet, eller med andra ord att skydda medborgaren mot övergrepp och det också från andra statsmakter än domstolar, utgör ett kärnvärde i domstolarnas verksamhet. Sverige är också förpliktat att upprätthålla sådana värden enligt den europeiska konventionen om mänskliga fri- och rättigheter som utgör en del av svensk lag.

Domstolarna ställning och uppgifter

Skyddet för rättssäkerheten är till sin natur konstitutionellt och börjar med kravet på att domstolarna ska vara oavhängiga. Det är här fråga om en särskild form av statsmakt som primärt den enskilde domaren har en förpliktelse att utöva inom ramen för en oberoende domstol (11 kap. 3 § RF). Domaruppgifterna är alltså inte delegerade till en enskild tjänsteman av en verksamhetsledning utan utförs av den enskilde domaren. Uppgiften ska skötas enligt lagbundenhetens princip, en princip som ingår i vår konstitutionsgrundnormer enligt vilken all offentligmakt ska utövas under lagarna (1 kap. 1 § RF). Domaren utnämns i ett särskilt öppet ansökningsförfarande och har en särskild, i konstitutionen, skyddad arbetsrättslig ställning genom anställningen med fullmakt, dvs. de kan inte sägas upp från anställningen utan endast avskedas och då på särskilt kvalificerade grunder (11 kap. 6 -10 §§ RF). Domarens särskilda anställningsskydd ska inte ses som ett privilegium utan är ett uttryck för ett medborgarintresse. Här markeras att domstolarna och domaren utövar makt i konstitutionell mening. Genom 2010 års ändringar av RF har denna ställning stärkts (se 11 kap. RF).

Den tidigare berörda bestämmelsen med krav på saklighet i 1 kap. 9 § RF gäller förstås domstolarna. Som för andra offentliga myndigheter gäller alltså ett konstitutionellt förankrat objektivitetskrav. En konsekvens av detta krav gäller också fördelningen av mål i en domstol. Grundprincipen är att fördelningen av målen ska vara slumpartad. Ingen utomstående myndighet får bestämma hur målen ska fördelas mellan enskilda domare (11 kap 3 § RF). I princip gäller att ansvaret för målen i en domstol inom ramen för domstolens organisatoriska indelning ska fördelas slumpvis mellan domarna. Men härutöver är styrd fördelning på objektiva grunder som är öppna för insyn möjlig.²¹

Det bör dock påpekas att det förutom objektivitetskravet finns också på andra punkter finns viktiga likheter mellan domstolar och förvaltningsmyndigheter. Båda är lagbundna och självständiga i beslutfattandet när det gäller rättstillämpning och myndighetsutövning (11 kap. 3 § och 12 kap. 2 § RF).

Dessa principer omsätts sedan på lagnivå. Förutom bestämmelserna om ansvar för tjänstefel i brottsbalken finns i de lagar som reglerar förfarandet i domstol en omfattande reglering av förfarandet med olika bestämmelser om t.ex. jäv för domare, skyldigheten att låta parterna få del av allt utredningsmaterial, kravet på motivering av domar etc. Härtill kommer den interna kontrollen om domstolsväsendet: överprövning, prejudikatbildning, resning av lagakraftvunna domar.

Särskilt om försörjningen med specialkunskaper inom domstolsväsendet

Det är alltså fråga om ett antal faktorer av betydelse för att allmänt säkra rättssäkerhet och effektivitet. Frågan om hur specialkunskaper i domstolar ska tillgodoses påverkar domstolsväsendets yttre organisation och domstolarnas inre organisation och processen som sådan. Här finns lösningen med specialdomstolar och, inom de allmänna domstolarna, specialavdelningar för särskilda målgrupper samt andra åtgärder inom ramen för rättegången. Frågan är central för det tema som behandlas i denna artikel och den ska därför behandlas särskilt här. Framställningen bygger främst på en aktuell genomgång av frågan som nyligen genomförts av en statlig utredning, Målutredningen.²²

De olika institutionella lösningar som står till buds är

- specialdomstolar
- särskilda domstolar
- koncentration av mål till vissa domstolar
- domstolsintern specialisering
- särskilda ledamöter
- sakkunnigbevisning.

Specialdomstolar

I Sverige har under det senare 1900-talet den klara tendensen varit att minska antalet specialdomstolar och integrera deras funktioner i det allmänna domstolsväsendet. Exempel är Bostadsdomstolen och Försäkringsöverdomstolen som inte längre finns. I dag är antalet specialdomstolar fyra: Arbetsdomstolen, Försvarsunderrättelsesdomstolen, Marknadsdomstolen och Patentbesvärsträtten. Beträffande de två sistnämnda har under senare år lagts fram förslag om deras inordnande i Svea hovrätt.

I det utredningsarbete som ägt rum på området har ett av skälen för att motivera existensen av specialdomstolar varit behovet av särskild sakkunskap. I en utredningsrapport är den närmare

argumentation kring detta inte särskilt analytisk. Den utmynnar i en restriktiv hållning till behovet av specialdomstolar och lyder:²³

Varje rättsområde kan sägas vara unikt i varierande grad och fordra speciella kunskaper. Det finns en mängd frågor inom varje sakområde som kan prövas av domstol. Det är inte ovanligt att den som ägnar sig åt ett rättsområde anser att just detta är så speciellt i förhållande till andra områden att det även kräver en särskild ordning för domstolsprövning, dvs. att det bör finnas en särskild domstol för just det området. Konsekvenserna av ett sådant resonemang är att det skulle inrättas en specialdomstol för varje särskilt sakområde. Det säger sig självt att en sådan ordning skulle leda till en resursslukande organisation samtidigt som det strider mot intresset att domstolarna har allmän kompetens. Det innebär vidare svåröverskådliga rättegångssystem och risk för kompetenskonflikter mellan domstolar.

I de allmänna domstolarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna dömer yrkesdomare med eller utan nämndemän. För att underlätta handläggningen av exempelvis invecklade mål med teknisk eller ekonomisk anknytning har man ibland frångått denna sammansättning och förstärkt domstolen med ledamöter som har särskilda fackkunskaper. [...] Som exempel från de allmänna förvaltningsdomstolarna kan nämnas de särskilda ledamöter som deltar vid mål om laglighetsprövning enligt kommunallagen m.fl. lagar. Från de allmänna domstolarna kan nämnas de särskilda ledamöter som kan ingå vid prövningen av s.k. ekobrottmål. [...] Utmärkande för denna typ av ledamöter är att de skall ha särskilda kunskaper inom ett visst sakområde. Det är inte ovanligt att de har teknisk eller ekonomisk sakkunskap.

Kravet på specialkunnande inom domstolarna gäller i allmänhet inte bara tekniska frågor utan också juridiska. En jurist som arbetar inom ett begränsat område av det juridiska fältet tillägnar sig med tiden specialkunnande inom detta område. Det gäller såväl mera allmänna och förhållandevis enkla frågor om t.ex. hur lagstiftningen inom området är uppbyggt och var rättskällorna återfinns som invecklade juridiska frågor.

Detta krav tillgodoses naturligtvis särskilt tydligt i specialdomstolarna och i de till de allmänna domstolarna knutna särskilda domstolarna. Samma resultat åstadkommer man inom domstolsväsendet i övrigt i de fall man koncentrerar målen till vissa domstolar eller när mål speciallotts på vissa avdelningar eller rotlar inom en domstol. Av det sagda följer att krav på sakkunskap inom skilda områden inte förutsätter fristående specialdomstolar.

Regeringen ställde sig senare bakom denna restriktiva linje och uttalade att det rådde stor samstämmighet om att en lösning – exemplifierad med fastighetsdomstolarna och miljödomstolarna – inom de allmänna domstolarna i normalfallet var en betydligt bättre lösning än fristående specialdomstolar. Regeringen anförde att personalförsörjning, ökad flexibilitet, minskad sårbarhet och högre effektivitet talade för en sammanhållen organisation.²⁴ Därefter har Målutredningen sammanfattningsvis gjort bedömningen att det inte finns något absolut behov av specialdomstolar. Anledning att överväga nedläggning av

Arbetsdomstolen och Försvarsunderrättsdomstolen föreligger dock inte enligt utredningen.²⁵

Särskilda domstolar

Här avses domstolar med ansvar för särskilda målområden och med särskilda processuella regler som är organisatoriskt inordnade i allmänna domstolar eller allmänna förvaltningsdomstolar. Vattendomstolarna är ett exempel på en sådan tidigare domstol. Nu finns migrationsdomstolarna och för fastighets-, miljö- och planfrågorna de nyinrättade mark- och miljödomstolarna. Medan migrationsdomstolarna dömer med nämndemän i första instans, har mark- och miljödomstolarna ledamöter med särskild sakkunskap. Fastighetsråden är experter på lantmäteri och fastighetsvärdering, och miljøråden har vanligen teknisk expertis rörande processindustri, vatten etc. Systemet präglas alltså här av expertmedverkan – även om detta inte är unikt utan förekommer också i andra måltyper hos domstolarna – men också av kortare instansordning och lokalisering till ett fåtal allmänna domstolar eller allmänna förvaltningsdomstolar, där överinstansen är knuten till Svea hovrätt resp. Kammarrätten i Stockholm. Migrationsdomstolarna har tilldelats särskilda resurser genom egna anslag med det inte gäller mark- och miljödomstolarna som går på anslaget för Sveriges domstolar. Men inte heller eget anslag är något unikt för särskilda domstolar. För handläggningen av mål om trängselskatt i Stockholm gäller ett särskilt anslag.

Koncentration av mål till vissa domstolar

Det antal målgrupper som behandlas endast vid ett mindre antal eller i något fall en enstaka domstol. Från allmänna domstolar kan nämnas: omvandling av fängelse på livstid, sjömål, tryckfrihet och yttrandefrihet, erkännande och verkställighet av utländska domar, hyresmål, patentmål, mål enligt konkurrenslagstiftningen, mål enligt marknadsföringslagen, grupprättegång, utsokningsmål och upphovsrättsliga mål. För de allmänna förvaltningsdomstolarnas del kan nämnas mål om punktskatt, trängselskatt, fordonsskatt, konsulärt ekonomiskt bistånd och vissa överklaganden från Kriminalvården. Målutredningen ser fördelar med denna ordning för måltyper där behov av särskild kompetens bäst kan byggas upp och bibehållas på ett särskilt område och det även om målantalet är litet. Ordningen bör enligt utredningen användas när särskilda ledamöter deltar i handläggningen. Metoden med koncentration till vissa domstolar bör dock inte tillgripas och kraven kan tillgodoses genom den mer generella åtgärden domstolsintern specialisering.

Domstolsintern specialisering

Här är det fråga om organisatoriska lösningar som den enskilda domstolen själv kan besluta om när det gäller fördelningen av vissa måltyper. Här gäller få begränsningar i lagstiftningen. Så sker i vissa domstolar med familjerättsliga, transporträttsliga och arbetsrättsliga mål samt skattemål och socialförsäkringsmål för att ta några exempel. Specialiseringen bedöms av utredningen öka effektiviteten och kvaliteten i dömandet och leda till en enhetligare praxis. Metoden bedöms också vara ett medel för att en domare ska kunna uppnå annan kompetens än juridisk sådan, t. ex. på tekniska, medicinska och ekonomiska områden. Utredningen pekar dock också på behovet av åtgärder så att domarens generalistkompetens inte går förlorad.

Särskilda ledamöter

Genom lagbestämmelser förekommer särskilda ledamöter med särskild fackkunskap i mål av många olika slag och i olika domstolar, dock kan sådana befattningar inte användas i Högsta domstolen och Högsta förvaltningsrätten. Regeringsformen möjliggör inte detta. Några exempel på sådana typer av ledamöter är ekonomiska och skatterättslig expertis i vissa mål i allmän domstol, sjöfartsexpert i sjörättsliga mål, tekniskt sakkunnig i patentmål, värderingsteknisk expert i [fastighetstaxeringsmål](#), [ekonomisk](#) expert i mål om elektronisk kommunikation (bl.a. mål om operatörerna på denna marknad), särskilda ledamöter med kunskap om kommunal verksamhet i mål om laglighetsprövning. Vidare finns sådana ledamöter i särskilda domstolar och specialdomstolar.

Enligt ett förslag som lades fram på 1980-talet²⁶ skulle domstolar ges generell rätt att förordna experter som särskilda ledamöter i målen när det behövdes för att öka domstolens kompetens i mål där det behövdes ekonomisk, medicinskt, teknisk eller annan särskild fackkunskap (t.ex. revisorer, ingenjörer och läkare). En sådan expert skulle kunna vara med som domare i målen. Förslaget fick ett blandat mottagande. De kritiska synpunkter som framfördes är [av varierande värde](#) och kan sammanfattas enligt följande.

Det blir svårt att förutse vilken sammansättning rätten kommer att ha i mera komplicerade mål, och en viss slumpmässighet kommer att styra sammansättningen. Att en så väsentlig sak som rättens sammansättning på detta sätt kommer att bli osäker kan ifrågasättas.

Det finns risk för att kunskap tillförs domstolen över huvudet på parterna.

Det blir svårt att finna personer som både har aktuella specialistkunskaper och är lämpliga att verka som meddomare.

Det är olämpligt att en särskild ledamot med specialistkunskaper inom ett visst område utan erfarenhet av dömande verksamhet är med och avgör stundtals svåra bevisvärderingsfrågor eller svåra juridiska

problem i komplicerade mål.

Det finns risk för komplikationer när det i en fråga finns olika åsikter bland experterna.

Det är rent principiellt främmande att en enskild domstol och t.o.m. en enskild domare ska ha att utse domare från fall till fall.

Den mycket grannliga uppgiften att ställa frågor till parter m.fl. kräver stor erfarenhet samt kunskaper om och känsla för det processuella rollspelet.

Också Målutredningen har nu en förhållandevis restriktiv syn på användningsområdet för särskilda ledamöter. Den ordningen bör användas endast när det finns ett starkt behov av det som inte kan eller bör tillgodoses genom sakkunnigbevisning.

Sakkunnigbevisning

Särskilda erfarenhetssatser eller sådant som fordrar särskild expertkunskap eller fackkunskap ska enligt 40 kap. RB läggas fram som sakkunnigbevisning. Så tillförs sakkunskap. Men också bevisfakta, t.ex. om vad en rättsläkare erfarit vid en obduktion, kan läggas fram i form av sakkunnigbevisning. Rätten ska sedan fritt pröva sakkunnigutredningens bevisvärde. Om det är parterna som åberopat sakkunnigyttranden kan också rätten utse en egen sakkunnig för att yttra sig över sakkunnigyttrandena. Det kan ske ex officio i brottmål och indispositiva tvistemål och efter parternas begäran i dispositiva tvistemål .

Både enskilda och myndigheter kan av rätten förordnas till sakkunniga. De måste vara ojäviga. Uppdraget ska noga preciseras. I utlåtandet ska de skäl och omständigheter som ligger till grund för slutsatserna anges. Erfarenhetssatserna, som slutsatserna bygger på, ska redovisas och ibland också verifieras genom redovisning av relevant forskning. Egna iakttagelser, dvs. bevisfakta, erfarenhetssatser och slutsatser ska hållas isär.

Det vanliga är dock att det är parterna som utser sakkunniga. Det var dock inte lagstiftarens avsikt men så har det blivit.²⁷ En partssakkunnig behöver inte vara ojävig och har inte straffansvar för sina utsagor, till skillnad från en domstolssakkunnig.

Här ska bara några exempel på situationer där sakkunnigbevisning använts i rättspraxis: Psykologisk expertis i sexualbrottmål, civilingenjör om grävning av brunn, Socialstyrelsens rättsliga råd rörande en testators psykiska kapacitet, psykologer och läkare i vissa mål om vård av unga och om psykiatrisk tvångsvård.²⁸

Frågan om sakkunnigbevisning kommer **att** tas upp även i det följande.

Domstolarnas detaljerade procedurer

I förhållande till förvaltningsmyndigheterna finns det beträffande domstolarna särskilt en skillnad som bör betonas: regleringsdjupet. För domstolarna är det fråga om ett strikt formellt avgränsat och slutet system med väldigt detaljerade procedurer för hur uppgifterna ska utföras. I rättegångsbalken finns hela 59 kapitel med nästa 800 paragrafer om förfarandet. Den modernare förvaltningsprocesslagen är inte alls så detaljreglerande. Där finns totalt ett 50-tal paragrafer. Förvaltningsprocessen hämtar dock vid behov ledning från rättegångsbalkens principer. För förvaltningsmyndigheternas procedur gäller förvaltningslagen med 33 paragrafer. I ett förslag till ny förvaltningslag i syfte att reformera lagen är antalet paragrafer 47.²⁹ Genomgången illustrerar hur mycket mera detaljstyrt förfarandet är i brottmål och tvistemål än på andra områden. Domstolarna måste ha legitimitet hos medborgarna för att förtroendet för dem ska kunna upprätthållas. Vi tänker oss då en idealbild av medborgare där det handlar om "en god och informerat upplyst person", inte en fördomsfull och sensations- och luststyrd människa. Med denna distinktion blir inte frågan om legitimitet lättare.

Restriktioner och kvalitetssäkringskrav

Till objektivitets- och saklighetskravet hör naturligtvis också ett krav på att verksamheten hos domstolarna ska bygga på god kunskap i allmän mening. Men vems kunskap och hur och i vilka former ska den förvärfvas hos och användas av domstolarna i de olika typerna av mål?

Det kan finnas anledning att försöka att systematiskt lista de restriktioner, *eller med andra ord, de* kvalitetssäkringskrav *som processlagstiftningen uppställer.* Hur bestäms ramen av relevant kunskap? Vad får domstolen tillföra av eget vetande? Hur ska domstolen behandla tillförd information?

Formerna för kunskapsförsörjningen i domstolarna är väl inte unika, men de kan sägas vara typiska och särskilt i detalj utmejslade just för rättskipningen.

Detta ger anledning att gå närmare in på frågan om hur domstolarna hanterar sakmaterialet och rättsfrågorna och om hur kunskaperna om verkligheten utanför juridiken förs in i de enskilda målen.

Kunskapsmaterialet i rättegångar består av sådant som parterna själva för in i målet och sådant som domstolen för in eller själv redan besitter. Bevisningen åberopas och förs in av part eller undantagsvis av domstolen själv. Om allt detta finns procedurregler och de är olika för olika måltyper.

Domstolens materiella processledning eller dess utredningsansvar är, beroende på processformen mer eller

mindre omfattande, och därför kan man säga att huvudprincipen är att parterna står för faktamaterialet. I förvaltningsprocessen har domstolens utredningsansvar länge varit mer uttalat och då särskilt till den enskilde, privata, partens fördel, inte minst om denne är resurssvag. Brottmålsprocessen begränsas strikt av den ram som åklagarens åtal drar upp. Åklagaren har primärt ansvaret för utredningsmaterialet. Den brottsmisstänkte har rätt att tåga genom hela processen. I tvistemålen är det också parterna som drar upp gränserna för vad som ska föras in i målen.

Man brukar dela in materialet i domstolarnas verksamhet i tre kategorier:

1. fakta
2. erfarenhetssatser
3. rättsfakta.

Fakta kan definieras som de konkreta faktiska omständigheterna i målet som förs in och som åberopas av parterna. Det är alltså det sakmaterial som rättsaken omfattas av.

Ett visst utrymme finns också att domaren fritt använder sig av allmänna fakta grundande på enkla referenser (kartor, börsnoteringar, tidtabeller etc.). Man talar om rätten för domstolen att självständigt använda sig av s.k. *notoriska omständigheter*.³⁰

En *erfarenhetssats* är ett påstående om sambandet mellan två företeelser, som gäller generellt för dessa. Eller utförligare. "En hypotetisk sats av abstrakt karaktär innehållande ett påstående att en företeelse med en viss grad av sannolikhet skulle medföra en annan företeelse, där påståendets grund utgörs av ett visst erfarenhetsmaterial till vilket båda företeelserna skulle kunna hänföras." De kan vara olika starka: naturlag eller frekvenssats (= där statistisk fördelning kan verifieras) eller mindre byggd på frekvens. Erfarenhetssatser utgör en generalisering som kan vara mer eller mindre vetenskapligt underbyggd, allt från naturlag till fördom.³¹

Erfarenhetssatserna används i domstolen både vid bevisvärdering och vid rättstillämpning.

Man brukar skilja mellan allmänna och särskilda erfarenhetssatser. En allmän erfarenhetssats av typ "den som går ut i regn blir våt" gäller sådant som alltså ingår i vanligt folks livserfarenhet. Särskilda erfarenhetssatser handlar om t.ex. hur ett gift verkar eller hur en kemisk process förlöper. Det gäller sådant som fordrar särskilda studier av t.ex. medicin eller teknik.

En domare får använda sin kunskap om allmänna erfarenhetssatser. Sådant behöver alltså inte föras in i processen

och parterna behöver inte ges tillfälle att yttra sig över sådant material.

Bestämmelsen om saken finns i 35 kap. 2 § RB och lyder: "För omständighet, som är allmänt veterlig, kräves icke bevis." Detta gäller både fakta och erfarenhetssatser samt sådant som domaren under sin ämbetsutövning omedelbart iakttar.³²

Särskilda erfarenhetssatser, dvs. sådant som faller utanför allmän bildning och livserfarenhet, får domstolen däremot inte själv föra in i målet.

Det ligger i sakens natur att domstolens användning av eget vetande kan leda till att beslutsunderlaget blir osynligt för parterna.³³ Här ligger betydande risker. Dessa risker får sägas öka ju större lekmannainslaget är i dömandet. Ämnet kan inte utvecklas vidare här.

Kunskapen om fakta och erfarenhetssatser ska alltså inhämtas och sedan kommuniceras med båda parter! Det är huvudregeln.

Sedan finns också *rättsfakta*, de tillämpliga rättsatserna. En domare är skyldig att ha kunskap om tillämpliga rättsatser och ska använda dem enligt principen *jura novit curia*, dvs. domstolen känner rätten. I 35 kap. 2 § rättegångsbalken stadgas att det inte fordras bevis för vad som stadgas i lag. Parterna kan dock i målet åberopa s.k. responsa, dvs. yttranden från rättsliga experter med rekommendation om vad som är svensk rätt. Härtill kommer också att utredningar om innehållet i utländsk rätt åberopas. Detta hör till de rättsliga frågorna som inte ses som bevisning utan hör till argumentationen, den s.k. pläderingen. Ibland tar en domstol, oftast de högsta instanserna, in yttranden i olika frågor från myndigheter eller privata organisationer för att få en fråga belyst. Numera har ju domstolen också skyldigheten att begära förhandsbesked från EU-domstolen om EU-rättens innehåll. Det ställs också i Europadomstolens praxis enligt art. 6 i Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna krav på att domstolen måste delge den misstänkte i brottmål en detaljerad redogörelse inte bara av fakta utan också över hur dessa rättsligt sett ska kvalificeras.³⁴

Det mesta kunskapsmaterialet i målen ska parterna alltså föra in och det ska bli föremål för bevisning. Mer kvalificerat och typiskt kunskapsmaterial tillförs genom skriftlig bevisning, syn eller sakkunnig.

Processen präglas av en dialogform, där materialet kommuniceras mellan parterna och de får möjlighet att yttra sig. Parternas bevisföring följs av rättens bevisvärdering där rätten bedömer bevisningen och beslutar vad som ska anses bevisat. Därvid tillämpar rätten principer för bevisbördans fördelning mellan parterna. Bevisbördan faller strängare på åklagaren i ett brottmål

än på käranden i ett tvistemål. Bevisbördan för olika omständigheter kan också vara fördelad på olika parter. Detta är ett stort ämne som här inte tas upp till allmän behandling.³⁵

Schematiskt kan man säga att domstolen vid bevisvärderingen kan ha att ta ställning till två typer av frågor: Vad har hänt? Hur blir prognosen?

Vi kan lista gången för dessa två fall enligt följande.

Vad har hänt?

Domstolen

1. tar emot parternas påståenden om förhållanden från förfluten tid. Här finns också deras utredning, t. ex. rättsintyg om skador, förtroendeläkares utlåtanden etc.
2. värderar bevisningen för dessa påståenden inkl. sakkunnigbevisning
3. använder sin egen kunskap om notoriska fakta och sin allmänna erfarenhets- och kunskapsbas (= en sorts erfarenhetsbaserade allmänna antaganden).
4. tar in egna yttranden (det är ovanligt men görs ibland av de högsta instanserna)
5. tillämpar, tolkar och fyller ut rättsregler (här kan finnas också kunskap som tillförts utifrån genom experters rättsutlåtanden, responsa)
6. gör bedömning av kriterier såsom uppsåt och vållande
7. gör värderingar utifrån principer om proportionalitet och fritt skön/skälighet
8. bestämmer på detta underlag vad som ska anses ha hänt och hur detta rättsligt sett ska kvalificeras samt vilka rättsföljderna blir
9. bestämmer om domens innehåll i övrigt och beslutar dom

Hur blir prognosen?

Domstolen

- 1a. bedömer bevisning och sakkunnigyttanden betr. prognosen eller med andra ord betr. antaganden för framtiden om en individ som kan handla om val av en straffrättslig påföljd, vårdnad eller vårdform, arbetsförmåga etc.
- 1b. eller bedömer bevisning och sakkunnigyttanden betr. prognoser för framtiden ifråga om t.ex. fysiska förhållanden som kan gälla lämpligheten av ett bygglov, villkor för en miljöfarlig verksamhet etc. Dessa prognoser ska vanligtvis göras utifrån särskilda begrepp i lagen.
2. använder kunskaper om notoriska fakta
3. tolkar rättsregler där ledning och ramar ges för dessa framtidsbedömningar

- 4. tillämpar allmänna principer om proportionalitet och fritt skön/skälighet etc.
- 5. bestämmer på detta underlag en prognos och vilka rättsliga konsekvenser detta ställningstagande ska få och därmed vilka rättsföljderna blir
- 6. bestämmer om domens innehåll i övrigt och beslutar dom

Sakkunnigbevisning och läkarintyg i några olika måltyper

De närmare principerna för bevisprövning förbigås här. Endast en fråga, användningen i domstol av sakkunniga och läkarintyg, ska belysas något ytterligare. Inledningsvis hänvisas till vad som redovisats i avsnittet ovan om försörjningen med specialdomstolar.

Brottmål

Ett rättsfallet av stor betydelse, NJA 1992 s. 446, handlar om anlåtande av psykologisk expertis som hjälpmedel vid bedömningen av trovärdigheten hos målsägande- och vittnesutsagor. HD anförde:

I mål om sexualbrott grundar sig ansvarspåståendena ofta i allt väsentligt på målsägandens uppgifter. Detta hindrar inte att bevisningen ändå kan befinnas tillräcklig för en fällande dom. En huvuduppgift för domstolen blir att bedöma trovärdigheten av målsägandens uppgifter i belysning av vad som i övrigt har förekommit i målet. Det förtjänar att understrykas att det inte kan bli tal om att efterge de beviskrav som allmänt anses böra gälla i brottmål. Det är exempelvis inte tillräckligt att målsägandens uppgifter framstår som mer tillförlitliga än den tilltalades. För en fällande dom i ett mål om sexualbrott förutsätts - liksom i brottmål i övrigt - att domstolen genom den samlade utredningen i målet finner det ha blivit ställt utom rimligt tvivel att den åtalade har gjort sig skyldig till vad som lagts honom till last.

Som hjälpmedel vid bedömningen av trovärdigheten hos utsagor av målsägande och vittnen har domstolarna inte sällan brukat anlita psykologisk expertis. Värdet härav har blivit föremål för diskussion under senare tid (se bl.a. artiklar i SvJT, 1990 s 728, 1991 s 816 och 1992 s 158 och 312, samt i tidskriften Advokaten, 1991 s 202 och 351). Kritiker har gjort gällande att psykologiska experter trots sina speciella kunskaper inte kan känna sig säkrare än andra personer i att bedöma om en förhörsperson är trovärdig eller ej. Experterna tillför inte, har det sagts, någon egentlig ny kunskap till domstolen utan förmedlar bara vad som kan kallas sunt förnuft. I debatten har också framhållits att uttalanden om enskilda vittnesuppgifters trovärdighet i sk. utsageanalyser inte har något med vetenskaplighet att göra. Enighet synes råda om att psykologiska experter i varje fall bör avhålla sig från att göra några uttalanden i skuldfrågor.

Det står klart att domstolarna inte okritiskt kan utgå från vad som sägs av anlåtade psykologiska experter. När det är fråga om trovärdigheten hos en målsägande eller ett vittne måste domstolen alltid göra en självständig bedömning som grundar sig på utredningen i målet i dess helhet. Vid sin värdering av ett expertutlåtande bör domstolen utgå från att, även om utlåtandet har avgetts av en person med vetenskaplig skolning, det inte är fråga om tillämpning av någon exakt vetenskap. Domstolen måste också alltid beakta risken för att en expert, måhända omedvetet, identifierar sig med

en av parterna.

Även med de nu gjorda reservationerna torde anlitaandet av psykologiska experter i mål om sexualbrott i en del fall kunna utgöra en värdefull hjälp för domstolarna när de har att göra en trovärdighetsbedömning. Experterna kan bl a bidra med nyttig bakgrundsinformation och läsa rättens uppmärksamhet på möjliga felkällor. Domstolarna bör emellertid i varje särskilt fall noga pröva om det verkligen finns behov av ett sakkunnigförordnande. När det är fråga om att bedöma trovärdigheten hos någon som skall höras personligen inför rätten torde det sällan finnas anledning att förordna en sakkunnig.

För att risken för partiskhet så långt möjligt skall förebyggas är det angeläget att domstolen - och inte någon av parterna - utser den sakkunnige. I de flesta fall torde det vara tillräckligt att endast en sakkunnig förordnas. Vid bedömningen av trovärdigheten hos barn kan emellertid domstolen behöva synpunkter inte bara från vittnespsykologisk expertis utan också från en barnpsykolog med klinisk erfarenhet.

Dessa frågor har sedan belysts ytterligare i Justitiekanslerns rapport Felaktigt dömda.³⁶ Här ska ytterligare endast erinras om ett fåsamt rättsfall från Högsta domstolen, även det i mål om sexualbrott mot barn.³⁷ I domskälen och i ett tillägg av referenten, justitierådet Göran Lambertz behandlas ytterligare frågor om bedömningen av trovärdigheten i parts- och vittnesutsagor.

Allmänt kan sägas att en mer kritisk hållning än tidigare i domstolarna i förhållande till psykologexpertis och mindre användning av sådan expertis har blivit följden av 1992 års rättsfall. Sammanfattningsvis är bedömningen att det är viktigt att precisera den sakkunniges uppdrag när domstolen förordnar sakkunnig. Uppdraget bör begränsas till att avse "allmänna bakgrundsfaktorer och felkällor till en utsagas uppkomstbetingelser" och inte dra in trovärdighet och tillförlitlighet – det är domstolens sak att sedan bedöma.³⁸

Dispositiva tvistemål

Beviskravet är här lägre än i brottmål. Utrymmet för olika ståndpunkter blir större och svårigheten för domstolen att värdera motstående ståndpunkter av t.ex. intygsgivande läkare blir stor. Ett intressant problem är hur man ska bedöma s.k. konkurrerande skadeorsaker t.ex. efter whiplashskador vid bilolyckor. Olyckan kan dock ha föregåtts av olika tidigare sjukdomstillstånd. Vid oklarhet om orsakssamband mellan en olycka och en arbetsoförmåga är det försäkringstagaren som har bevisbördan för sitt påstående om ett samband mellan olyckan och besvären. Men det har ansetts föreligga särskilda svårigheter för den skadelidande att lägga fram fullständig bevisning till styrkande av talan. Det ska framstå som klar mer sannolikt att ett orsakssamband föreligger än att besvären uppkommit till följd av andra omständigheter. I dessa mål förekommer många läkarintyg och utlåtande som åberopas av båda parter, en del intyg görs av vårdande läkare, andra med uppdrag att granska journaler och andra läkares yttranden osv.³⁹

Förvaltningsmål

Motsvarande problem uppkommer i de allmänna förvaltningsdomstolarnas behandling av mål om livränta enligt arbetsskadeförsäkring (vid färdolycksfall i arbetet). Beviskravet är här uttryckt så att om en försäkrad har varit utsatt för olycksfall i arbetet ska skada som han ådragit sig anses vara orsakad av olycksfallet, om övervägande skäl talar för det. Regeringsrätten, numera omdöpt till Högsta förvaltningsdomstolen, har nyligen prövat två mål där frågan om samband mellan färdolycksfall och nackbesvär varit uppe (RÅ 2010 ref. 36). Regeringsrätten anför bl.a.

Av Whiplashkommissionens slutrapport år 2005 (s. 15 och 47) framgår att det inte råder någon samsyn bland läkare om hur man bör diagnostisera och beskriva whiplashrelaterade skador. Inte heller kring skademekanismerna råder enighet mellan forskare. Trots försök med experimentella diagnosmetoder kan läkarvetenskapen inte med säkerhet fastställa vad symtomen beror på. Detta har lett till att skadorna inte kan ges någon enhetlig diagnos och att synen på vad whiplashrelaterade skador är skiljer sig åt. Vidare framgår av kommissionens rapport att whiplashrelaterade besvär överensstämmer med de nackproblem många i befolkningen lider av. Några karaktäristiska besvär eller undersökningsfynd som specifikt talar för whiplashskada finns inte. Orsaken till besvären kan därför inte avgöras bara genom att studera symtomen.

Enligt Regeringsrättens mening kan enbart förekomsten av besvär efter en trafikolycka inte i sig utgöra tillräckligt bevis om orsakssamband med trafikolyckan. Detta gäller även om någon alternativ skademekanism inte finns. I sambandsbedömningen måste i stället en rad olika faktorer vägas in, t.ex. hälsotillståndet före olyckan, graden av våld eller trauma vid olyckan, symtomdebut i anslutning till olyckan, kontinuitet i besvären och konkurrerande skadeorsaker. Värderingen av det medicinska underlaget i det enskilda ärendet får göras mot bakgrund av vad som kan utrönas i fråga om de hörda läkarnas kompetens och om underlaget för deras bedömningar.

Det är alltså mycket svåra bedömningsfrågor som lämnas över till domstolarna och som parterna kräver svar på.

Läkarintyg som bevis är av central, ja avgörande betydelse som är bevis också i socialförsäkringsmålen. Det finns flera här olika sorters intyg: medicinskt utlåtande av den behandlande läkaren, försäkringsmedicinsk utredning, utlåtande om hälsotillstånd och särskilt läkarutlåtande samt yttrandet av försäkringsläkaren, numera kallad försäkringsmedicinsk rådgivare.

I en [redovisning av ett forskningsprojekt](#) om gäller mål om nedsatt arbetsförmåga riktas kritik mot intygens kvalitet. 156 intyg granskades i studien. 75 % av dem ansågs vara av dålig eller mindre god kvalitet. Dessa intyg ska sedan genomgå flera led i bedömningen först av försäkringsmedicinske rådgivaren, som ju värderingar ett underlag och inte undersöker den försäkrade, och sedan av försäkringskassan och ibland av domstol. ⁴⁰

I forskningsprojektet Arbetsförmåga ur rättsligt och medicinskt perspektiv finns denna kritiska bedömning av intygens kvalitet, men också av försäkringsläkaren bedömning och av domstolarna för frånvaro av argumentation och bevisvärdering i domskälen.⁴¹

Ett rätt enkelt exempel på att en företeelse måste prövas både vetenskapligt och juridiskt och att det inte finns någon automatik samstämmighet är följande fall.

Regeringsrätten (RÅ 2008 ref. 81) prövade i ett mål om kostnad för s.k. fibromassage skulle godtas som merutgift vid bestämmande av handikappersättning. En läkare hade ordinerat sin patient fibromassage. Länsrätten sade nej, kammarrätten sade ja. Regeringsrätten valde här, vilket är rätt ovanligt, att inhämta yttrande av sakkunnig myndighet, Socialstyrelsen. I sitt yttrande hänvisade Socialstyrelsen hänvisade till ett förarbetsuttalande i propositionen till 2 § hälso- och sjukvårdslagen som lyder:

Det yttersta kravet på nytta inom hälso- och sjukvården är att medicinska beslut alltid ska bygga på vetenskap och dokumenterade goda resultat. På grund av den komplexa verkligheten, den snabba medicinska utvecklingen, forskningens förutsättningar och de långa utvärderingstider som vetenskapliga rön förutsätter är detta inte alltid ett realistiskt krav. Det är dock angeläget att vårdinnehållet och olika metoder för diagnostik och behandling kontinuerligt och förutsättningslöst prövas för att målsättningen om dokumenterad nytta så långt möjligt ska kunna uppnås.

Sedan följde Socialstyrelsens motiverade utlåtande där behandling med fibromassage med viss tvekan ansågs förenlig med vetenskap och beprövad erfarenhet. Därmed föll sådan behandling enligt Socialstyrelsen in under legaldefinitionen av sjukvård. Landstingen fick erbjuda sådant men skulle också prioritera rätt.

Regeringsrätten konstaterade att landstinget erbjöd annan behandling för fibromyalgi än fibromassage och den var adekvat. På den grunden avlog den enskildes anspråk. Två regeringsråd gick på samma linje men med motiveringen att det vetenskapliga stödet för fibromassage var svagt och att landstingen erbjöd annan behandling som hade bättre stöd av vetenskap och beprövad erfarenhet.

Miljömål

På miljöområdet är den rättsliga prövningen i domstolarna av särskild natur. Här ska domstolarna göra riskprognoser och bedöma dessa utifrån den i miljöbalken för prövningen angivna kriterierna för tillstånd och villkor. Skyldigheten för en verksamhetsutövare att skaffa sig behövlig kunskap är grundläggande i miljöbalkens hänsynsregler (2 kap. 2 §). Parter, kommuner och expertmyndigheter tillför därför mycket utredning i målen. Domstolen bestämmer sedan tillstånd och utformar

villkoren. Här finns naturligtvis viktiga rättsäkerhetsfrågor. Ett villkor måste vara skrivet så att det kan efterlevas och också sanktioneras.⁴² Ett enda enkelt exempel ger viss belysning av vad det här kan handla om. Att behovet av expertsynpunkter ligger i öppen dag framgår redan av detta korta referat av en dom i Miljööverdomstolen:⁴³

Ansökan om tillstånd enligt miljöbalken, dels enligt 9 kap. att bedriva befintlig och utökad hamnverksamhet i Verköhamnen, dels enligt 11 kap. avseende muddring och utbyggnad av ny kaj samt dispens från förbudet i 15 kap. 31 § miljöbalken avseende dumpning av schaktmassor vid ny deponiplats, Karlskrona kommun, Blekinge län --- Miljööverdomstolen har lämnat tillstånd till hamnverksamhet samt dispens från förbudet i 15 kap. 31 § att få dumpa muddermassor till havs som vid provtagning före muddringen innehåller lägre halt tributyltenn (TBT) än gränsvärdet 200 mikrogram/kg TS. Dumpningsplatsen ansågs vara tillräckligt utredd och det framstod som osannolikt att dumpningen med de föreskrivna villkoren kunde medföra olägenhet för människors hälsa och miljön. Miljööverdomstolen har även behandlat frågor om buller från hamnverksamheten och föreskrivit utredningsvillkor härom samt villkor om elanslutning på land och upprättande av en efterbehandlingsplan.

Några slutsatser

Rättsväsendets fasta aktörer har en tendens att betrakta experter med viss skepsis åtminstone med hjälp av den backspegel som eftersyn med förbättrade framtida rön. Osteologisk expertis som anlätades i Thomas Quick-målet gick tydligen bet. Den framåtskridande DNA-tekniken kommer kunna ställa tidigare ställningstaganden i nytt ljus. Domarnas skepsis sammanhänger också med det förhållandet att ny teknik kan medföra nya metoder att försåligt planera bevis på oskyldiga; det gäller både IT-teknik och DNA-spår.

Vårt samhälle blir alltmer juridifierat och det blir alltmer utopiskt att tro att en domare känner lagen i någon sorts totalitet. Utvecklingen går därför nu obevekligt mot ökad specialisering. Samtidigt får vi inte ge upp idén om att rättsordningen ska bygga på generella principer, som domarna ska förvalta i sin rättstillämpning. Domare måste därför också vara generalister. De ska också vara öppna för nya rön inom rättsvetenskapen. På domaren vilar ett ständigt kompetensutvecklingskrav. De måste alltid söka kunskap om rätten. I vidareutbildningen av domare ingår naturligtvis också inslag som gäller andra kunskapsområden och deras anknytningar till arbetsuppgifterna i domstol. Men mer än allmänorientering eftersträvas här inte. Idealet är enligt min mening om en domare får möjlighet att under en viss del av sin domarkarriär fördjupa sig utan att därför släppa eller försvagas i sin generella kompetens.

Rättskipning i domstol är en sorts kunskapssökande och beslutsfattande som är kringgärdat av många olika typer av både formella och materiella restriktioner för att förhindra felaktiga

bedömningar och slutsatser. Denna restriktivitet går tillbaka på beprövade erfarenheter. Den är sofistikerad och välutvecklad men statisk. Den kan i viss mån förhindra genomslaget i rättskipningen för osanningar och felaktig kunskap. Men den ger inte garantier för sanning och kunskap i en korrekt vetenskaplig mening. Med tiden kommer ny sanning och kunskap som kan omkullkasta rättskipningens resultat. Härmed kan följa risker för domstolarnas legitimitet.

Men dilemmat kvarstår. Som framhålls i Osmo Vallo-utredningens betänkande kan vetenskapens, juridikens, mediernas, allmänhetens och enskilda aktörers sanningsbegrepp se helt olika ut. Sanningen förändras med perspektivet och misstroendespiraler kan uppkomma. Utredningen diskuterar bevisskravet och begreppet rättskraft och dess innebörd i svensk rätt och [menar att de renodlade paradigmatiska skillnaderna skapar problem](#):⁴⁴

Juridiken har, kanske mer utpräglat än de allra flesta andra specialområden, sitt mycket specifika språk. Teknik och naturvetenskap förutsätts vanligen hantera en utomspråklig, och i den meningen objektivt konstaterbar, verklighet. Juridikens institutioner skapas med hjälp av språkliga begrepp. Ideligen uppstår till följd härav ett slags missförstånd. I princip kan aldrig rättsystemet förklaras utan användande av juridikens eget språk. Så fort "översättning" sker till någon form av vardagssvenska riskerar viktiga delar av betydelsen att gå förlorad.

Till sist står här frågan. Så här har ni lagstiftare (=politiker) [utformat](#) systemet, och så här tillämpar vi domare det. Är det [i sin ordning](#), eller vill ni ha det på något annat sätt som ni anser kan säkerställa sanningssökandet och därmed legitimiteten bättre? Vad ska då göras: Ska lagstiftningen ändras om hur dömandet ska tillgå, eller ska domare med andra kunskaper döma? ⁴⁵

Referenser

Litteratur

[Ahlander, B. \(1950\): Är juridiken en vetenskap, Gebers, Stockholm.](#)

Anners, E. (1975 och 1980), *Den europeiska rättens historia* 1 och 2, Almqvist & Wiksell, 1975 resp. 1981.

Bolding, P. O. (1976) : Domstolarnas beslutsfattande, i *Den judiciella, administrativa och privata beslutsprocessen*, Symposium på Hässelby slott den 12 – 14 februari 1976, Statens råd för samhällsforskning, s. 29 ff., Almqvist & Wiksell, Uppsala.

Boman, R. (1990): Bevisbördan, i *Rätt och sanning*, Ett bevisteoretiskt symposium i Uppsala 26 – 27 maj 1989, s. 113 ff., Iustus, Uppsala.

Bull, T. (2005): Objektivitetsprincipen i Marcusson L., red., (2005) *Offentlighetsprinciper*, s. 71 ff., Iustus, Uppsala.

Ds 1993:34: *Specialdomstolar i framtiden*

Edelstam, H. (1991): *Sakkunnigbeviset*, Iustus, Uppsala.

Edelstam, H. (1997): Om rättsintyg – några reflexioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott, i *Juridisk Tidskrift*, 1997-98:1, s. 86 ff.

Ekelöf, P.O., Edelstam, H., Heuman, L., (2009), *Rättegång IV*, 7 uppl., Norstedts Juridik, Mölnlycke.

Geijer, E. G. (1823): Nytt ett och annat i anledning af frågan om akademiska jurisdictionen, Anon., Palmblad & c., Upsala

Heuman, L. (2006): Hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen, i *Juridisk Tidskrift*, 2005-06:4, s. 768 ff.

Hirschfeldt, J. (2009): Lagrådet inför framtiden – några tankar i *Förvaltningsrättslig tidskrift* (2009:3), s. 301 ff.

Holmberg E., Stjernquist, N., Isberg, M., Eliason, M., Regner, G. (2006): *Grundlagarna*, 2 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Lindell, B. (1987): *Sakfrågor och rättsfrågor*, Iustus, Uppsala.

Lindell, B. (2007): *Notorietet och kontradiktion*, Iustus, Uppsala.

Mannelqvist, R. (2010): Läkarintyg som bevis i förvaltningsprocessen, i *Förvaltningsrättslig tidskrift* 2010:2, s. 127 ff.

Montesquieu, C.L. (1998, 1757) *Om lagarnas anda*, övers., 2 uppl., Timbro, Smedjebacken

Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006), *Felaktigt dömda*, Visby.

Richert, J.G. (1822): *Ett och annat om corporationer, privilegier, nämnd i domstolar* etc. : i anledning af Consistorii academici i Upsala betänkande om den akademiska jurisdictionen, Anon., Fr. B. Nestius, Stockholm

Sidenbladh, C. (2008): *Rättegången mot Almqvist*, ellerströms, Viborg.

SOU 1987:13: *Expertmedverkan och specialisering*, betänkande av Rättegångsutredningen.

[SOU 2002:37: Osmo Vallo utredning om en utredning, betänkande av Osmo Vallo-utredningen.](#)

SOU 2010:29: *En ny förvaltningslag*, betänkande av Förvaltningslagsutredningen.

SOU 2010:44: *Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol*, betänkande av Målutredningen.

Strömholm, S. (1976): Normer och mål – det normbundna beslutsfattandets särart, i *Den judiciella, administrativa och privata beslutsprocessen*, Symposium på Hässelby slott den 12 – 14 februari 1976, Statens råd för samhällsforskning, s. 107 ff., Almqvist & Wiksell, Uppsala.

Svensk Juristtidning (2009:2): Rapport från rättssymposium den 25 – 26 november 2008 på Härings slott, Lagrådet – i går, idag och i morgon, s. 137 ff.

Sveriges rikets lag gillad och antagen på riksdagen år 1734, i *Minnesskrift ägnad 1734 års lag den 13 december 1934 III*, (1934), Idun, Stockholm.

Tedeschi, J. (1987) Inkquisitionen och häxorna, i Ankarloo, B. & Henningsen, G., *Häxornas Europa 1400 – 1700*, Rättshistoriska studier XIII, (1987), Bloms, Lund.

Wahlberg, L. (2010): Rätt svar på fel fråga. Typ III-fel vid användningen av expertkunskap, i *Juridisk Tidskrift*, 2009 – 10:4, s. 889 ff.

| Whitman, J. Q. (2008) *The origins of reasonable doubt : the theological roots of the criminal trial*, Yale University Press, New Haven.

Noter

¹ Bull (2005), Holmberg m.fl. (2006) s. 300 ff. och bet. 2001/02:KU20 s. 198 ff. ang. beslutet att befria Anhörigkommittén från dess uppdrag om skärpt transportörsansvar och s. 205 ff. ang. kulturminister Marita Ulvskogs hantering av uppdraget till Radio- och TV-lagutredningen om skydd för barn mot olämpligt programinnehåll.

² Holmberg m.fl. (2006) s. 299 ff.

³ Ny lydelse från 2011 års ingång av 8 kap. 20 – 22 §§ regeringsformen, se SFS 2010:1408.

⁴ Svensk Juristtidning (2009:2) och Hirschfeldt (2009).

⁵ Lindell (2007) s. 93 ff.

⁶ Boman (1990) s. 113.

⁷ Strömholm (1976).

⁸ Bolding (1976) s. 29.

⁹ Bolding (1976) s. 29.

¹⁰ Heuman (2006) s. 771 ff. [Se också allmänt diskussionen i Ahlander \(1950\).](#)

¹¹ Heuman (2006) s. 789.

¹² Wahlberg (2010) s. 892.

¹³ Wahlberg (2010) s. 889.

¹⁴ Wahlberg (2010) s. 897. På Internet har Lena Wahlberg på sin sida under www.lu.fil.se skrivit en projektpresentation av sitt avhandlingarbete: "Jag arbetar för närvarande med en avhandling, som bär arbetstiteln "Legal decision-making and scientific uncertainty – a study of the assessment of causal relationships". Avhandlingen behandlar användningen av naturvetenskapligt sakkunniga experter i domstol från ett teoretiskt perspektiv, med fokus på det interdisciplinära möte som sakkunnigbeviset innebär. I avhandlingen undersöker jag skillnader mellan juridiskt och naturvetenskapligt kunskapsökande och i vad mån dessa skillnader försvårar en från juridisk synpunkt ändamålsenlig användning av sakkunnigbeviset. Undersökningen inriktas särskilt mot skillnader i bedömningen av kausalsamband. Min utgångspunkt är att juridiska värderingar bör ha företräde framför naturvetenskapliga när användningsområdet för kunskapen är juridiskt.

¹⁵ Se bl. a. Anners (1975 och 1980).

¹⁶ Se 17 kap. 32 § rättegångsbalken i 1734 års lag, se Minnesskrift ägnad 1734 års lag den 13 december 1934 III samt Sidenblad (2008) beträffande handlingar i Almqvistmålet.

¹⁷ Whitman (2008).

¹⁸ Tedeschi (1987).

¹⁹ Montesquieu (1998), s. 119: "Det skulle kunna hända att lagen, som på samma gång är klarsynt och blind, i vissa fall vore alltför sträng. Men folkets domare är, som vi har sagt, endast de läppar som uttalar lagens ord, oskäligen varelser som inte kan styra vare sig lagens kraft eller dess stränghet."

²⁰ Richert (1822) och Geijer (1823).

²¹ JO-beslut 2010-12-14; dnr 2700-2010.

²² SOU 2010:44.

²³ Ds 1993:34, s. 19 f

²⁴ Skriv. 1999/20:106 Reformeringen av domstolsväsendet – en handlingsplan

²⁵ SOU 2010:44, s. 394 ff.

²⁶ SOU 1987:13.

²⁷ Ekelöf m.fl. (2009), s. 294.

²⁸ SOU 2010:44, s.162 ff.

²⁹ SOU 2010:29.

³⁰ Lindell (2005), s. 52 ff.

³¹ Lindell (1987), s. 221 ff. och Edelstam (1991), s. 109 ff.

Johan Hirschfeldt 11-2-5 22:51

Borttagen:

³² NJA II 1943, s. 446.

³³ Lindell (2005), 34 ff.

³⁴ Lindell (2005), s. 194 ff.

³⁵ Ekelöf m.fl. (2009), s. 160 ff.

³⁶ Rapport (2006)

³⁷ Högsta domstolens dom 2010-12-28; B2937-10.

³⁸ Ekelöf m.fl. (2009), s. 290 f.

³⁹ Om läkarintyg, se Edelstam (1997) och Mannelqvist (2010).

⁴⁰ [Forskningsprojektet Arbetsförmåga i sjukförsäkringen – lagstiftarens motiv har bedrivits 2008 – 2010 och finansierats av FAS. Se Mannelqvist \(2010\).](#)

⁴¹ Mannelqvist (2010)

⁴² Högsta domstolens dom i NJA 2006, s. 310.

⁴³ Ref nr MÖD 2010:30.

⁴⁴ [SOU 2002:37, s. 128.](#)

45

Johan Hirschfeldt 11-2-6 13:59

Borttagen: .

Johan Hirschfeldt 11-2-6 13:48

Formaterat: Typsnitt:10 pt

Johan Hirschfeldt 11-2-6 13:57

Formaterat: Typsnitt:10 pt

Johan Hirschfeldt 11-2-6 13:57

Formaterat: Typsnitt:10 pt